

CUMA NAMAZI ÖNCESİ SÜNNETLERİN SÜBUTU

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR*

Özet: Fakihler cuma namazından önce kılınan sünnetlerin sübutu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu namazın sabit olduğunu söyleyenler, onun ispatı sadedinde birçok rivayete yer vermektedirler. Çoğu mevkûf olan bu rivayetlerin bir kısmı sahih değildir. Sahih olanların da bu namaza delaleti sarîh değildir. Cuma öncesi sünnetlerin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kılındığını gösteren sahih ve sarîh bir rivayet kaynaklarda yer almamaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), bu namazı evinde kıldığını ifade eden sahih bir rivayet Hanımları tarafından bize aktarılmamıştır. Kaynaklarda bazı sahâbilerin cuma öncesinde kıldıkları ifade edilen namaz, cuma ezanı ile kameti arasında kılınan cuma öncesi sünnetler değil zeval vaktinden önce kılınan ve muayyen bir rek'at sayısı ile sınırlı olmayan nafil namazdır. Cuma namazının öğle namazına kıyas edilmesi, bu sünnetlerin sübutu için yeterli bir delil teşkil etmemektedir. Cuma öncesi sünnetlerin sabit olduğunu savunan müctehidlerin bu sünnetleri kılmalarında herhangi bir beis söz konusu olmadığı gibi, onları taklit edenlerin de bu namazı kılmalarında bir sakınca yoktur.

Anahtar Kelimeler: Cuma Namazı, Cuma Öncesi Sünnetler, Nafil Namaz.

Existence of The Performed Additional Prayers Before Friday Prayer

Abstract: Muslim jurists have disagreed on the existence of additional prayers before Friday Prayer. The Jurists, who claim that this prayer exists, depended on many hadiths to prove their existence. Some of these offered hadiths are not right (*sahih*) whereas most of them are "*mawquf*". Also, those which are sahih hadith do not clearly imply these extra prayers. There is no clear right hadith in the literature which shows that Prophet Muhammad (s.a.w.) prayed additional prayers before Friday Prayer. There is no hadith narrated the wives of the Prophet Muhammad (s.a.w.) which mentions that he prayed these additional prayers at his home. Additional prayers which some Companions prayed before Friday Prayer which are mentioned in the sources are not the additional prayers which are performed between "*adhan*" and "*qaamet*" of Friday prayer but were additional prayers performed before time of noon and not limited to a specific number of "*rak'ah*". Analogy of Friday prayer to Noon prayer does not constitute an adequate evidence for the existence of these additional prayers. As there is no harm for those mujtahids who advocate the existence of additional prayers before Friday prayer to perform these prayers, there is also no harm for those who follow these *mujtahids* to perform these additional prayers.

Keywords: Friday Prayer, Sunnah Before Friday Prayer, Additional Prayers, "*Adhan*".

GİRİŞ

Şer'i hükümlere kaynaklık eden nasslar/deliller biri sübut, diğeri delâlet olmak üzere iki temel özelliği taşımaktadır. Sübut, şer'i nassların hangi yollarla ve ne derecede doğru aktarıldığını ifade ederken delâlet, nakledilen bu nassların ve bunlara bina edilen şer'i delillerin nasıl anlaşılacağını ve yorumlanacağını ifade

* Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ibrahimpalevi@hotmail.com

etmektedir. Şer’î-fikhî hükümleri istinbat faaliyetinde bulunan fakihler başta olmak üzere, değişik branşlara mensup İslâm âlimleri arasında var olan tüm ilmî ihtilaflar, temelde nassların bu iki özelliğine dayanmaktadır.¹Nassların bu temel özelliklerinden kaynaklanan fikhî ihtilaflardan biri de cuma öncesinde kılınan sünnetlerin sübutu meselesidir. Nitekim fakihler bu namazın sabit olup olmadığı hakkında ihtilaf etmiş ve iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir.²

Çalışmamızda son zamanlarda çokça tartışılan bu namazın, farz namazlara bağlı olarak kılınan râtibe sünnetler kapsamında yer almadığı, bu konuda ileri sürülen deliller ve yapılan istidlaller çerçevesinde ele alınıp usul ve hadis ilmi kriterleri ışığında ispat edilmeye gayret edilmektedir. Konumuza geçmeden önce meselenin anlaşılma zeminini oluşturan iki hususa değinmemizde fayda mülhaza edilmektedir. Bunlardan ilki, cuma vaktinden önce nafile namaz kılmanın hükmüdür. Diğeri de cuma namazının kılınabileceği ilk vaktin tespitidir.

I. CUMA VAKTİNDEN ÖNCE KILINAN NAMAZIN HÜKMÜ

Hadis kaynaklarına bakıldığında cuma günü zeval vaktinden önce, hatta günün ilk saatlerinden itibaren nafile namaz kılmayı teşvik eden ve bunun faziletli bir amel olduğunu ifade eden birçok sahih hadisin yer aldığı görülür. Bu hadislerden ikisine yer vermekle iktifa etmek istiyoruz. Bunlardan biri, İmam Buhârî’nin (ö. 256/870) Selmân el-Fârisî’den (r.a.) rivayet ettiği “*Kim, cuma günü gusleder, gücü yettiği kadar temizlenir, güzel koku sürünür, mescide gelip cemaatin omuzlarına basmaz, kılabilirdiği kadar (nafile) namaz kılar ve sonra da sessizce imamı dinlerse bir haftalık günahları affedilir*”³ mealindeki hadistir. Diğeri de Müslim’in (ö. 261/875) Ebû Hüreyre’den (r.a) naklettiği “*Her kim, gusledip/abdest alıp cuma namazına gelir, kendisi için takdir edildiği kadar (nafile) namaz kılar, sessizce hutbe dinler ve sonunda da imamla birlikte (cuma) namazını kılsa bir önceki cumadan bu cumaya ve üç gün sonrasına kadarki tüm günahları affedilmiş olur*”⁴ anlamındaki hadistir. Bu iki sahih rivayetin yer aldığı eserlere bakıldığında bu rivayetlerden; cuma namazından önce nafile namaz kılmanın meşru olduğu, bu namazın herhangi bir rek’at sayısı ile mukayyet olmadığı ve cuma günleri erkenden camiye gidip nafile namaz kılmanın/ibadetle meşgul olmanın teşvik edildiği gibi birçok hükmün istinbat edildiği görülecektir.⁵ Nitekim bu hadislerin ilk muhatapları olan sahâbe neslinin cuma günleri erkenden Mescid-i Nebevî’ye gidip farklı sayılarda nafile namaz kıldıkları kaynaklarda yer

1 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Râzî, Fahreddin, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *el-Mahsûl fî ilmi’l-usûl*, (thk. Taha Cabir Alavânî), Darü’s-Selâm, Beyrut 2011, I, 253-261.

2 Bkz. İbn Receb, Ebû’l-Ferec Zeynüddin, *Fethü’l-Bârî şerhu Sahihî’l-Buhârî*, (thk. Heyet), Dârü’l-Ğurebâ, Medine 1996, VIII, 333.

3 Buhârî, “Cum’a”, 6.

4 Müslim, “Cum’a”, 27.

5 Bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, (thk. Abdülaziz b. el-Bâz), Dârü’l-Fikr, Beyrut 1995, III, 27; Nevevî, Ebû Zekerriyya, Yahya b. Şeref, *Şerhu Sahihî Müslim*, Müessesetü Menâhil’l-İrfân, Beyrut t.y., VI, 146.

almaktadır.⁶ Bu nedenledir ki fakihler cuma vaktinden önce kılınan nafile namaz için muayyen bir rek'at sayısı ve belli bir zaman süresinin söz konusu olmadığını söylemektedirler.⁷Yukarıda yer verilen iki hadisin içerdiği mutlak ifadeler, istiva vaktinde de nafile namazın kılınabileceğine delâlet etmektedir. Ancak bazı fakihler belli vakitlerde nafile namaz kılmayı nehyeden hadislerin, bu iki rivayette mutlak bırakılan vakti takyid ettiğini savunmaktadırlar.⁸ Çalışmamızda üzerinde durulan husus, cuma vaktinden önce kılınan, nafile, nefl-i mutlak ve tatavvu' gibi isimlerle anılan bu namaz değil vaktin girmesinden sonra kılınan ve cumanın ilk râtibe sünnetleri olarak bilinen namazın sağlam delillere dayanıp dayanmadığıdır. Bu da cumanın ilk vaktinin tespit edilmesi gerektiğini beraberinde getirmektedir.

II. CUMA NAMAZININ KILINABİLECEĞİ İLK VAKİT

İmam Ahmed (ö. 241/855) ve İshâk b. Râheveyh (ö.238/853) gibi müctehidler cuma namazının zeval vaktinden önce de kılınabileceği görüşünü benimseyip buna dair bazı deliller ileri sürmüşlerdir. Ancak bu görüş, ilim ehlinin kahir ekseriyeti tarafından kabul edilmemiştir.⁹ Nitekim sahâbe, tabiîn, mezhep imamları ve bunları takip eden âlimlerin çoğunluğu cuma namazının vakit açısından ögle namazıyla aynı olduğunu kabul etmiş ve her iki müctehid tarafından başvuru olan rivayetleri, cuma namazı için acele edilmesi ve erkenden camiye gidilmesi anlamına hamletmişlerdir.¹⁰ Makalemizde de bu görüş esas alınmış ve zeval vaktinden sonra cumanın ilk sünneti olarak kılınan namazın sübutu üzerinde durulmuştur. Şimdi çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden bu namazın sabit olup olmadığına yakından bakmaya gayret edelim.

III. CUMA NAMAZININ İLK SÜNNETLERİNİ KABUL EDENLERİN DAYANDIKLARI DELİLLER

Cuma namazı öncesi sünnetlerin sabit olduğunu söyleyen âlimler bu sünnetlerin ispatı için birçok delile başvurmuşlardır. Bu başlık altında, mezkûr âlimler tarafından başvuru olan delillere yer verilecek ve her bir delille yapılan istidlalin yerinde olup olmadığı usul ve hadis ilmi kuralları ışığında irdelenecektir. Bu delilleri şöyle sıralayıp değerlendirmeye tabi tutmamız mümkündür:

6 Bkz. Ebû Şâme, *el-Bâis 'alâ inkârî'l-bida'i ve'l-havâdis*, (thk. Meşhur Hasen Selmân), Dârü'r-Râye, Riyad 1990, s.300; İbn Teymiyye, *Mecmu'ü'l-fetâvâ*, (thk. Abdürrahman b. Kasım), Mecme'u'l-Melik Fehd li Tiba'atî'l-Mushâfiş-Şerif, Medine 1995, XXIII, 189.

7 Bkz. Mâverdi, Ebü'l-Hasen Ali, *el-Hâvi'l-kebir*, (thk. Ali Muhammed-Adil Ahmed), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999, II, 429; İbn Teymiyye, *Mecmu'ü'l-fetâvâ*, XXIII, 189.

8 Bkz. Mâverdi, *age.*, II, 429; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb*, Dârü'l-Fikr, t.y.y.y., IX, 173; İbn Teymiyye, *Mecmu'ü'l-fetâvâ*, XXII, 297; Muallimî, Abdürrahman b.Yahya, *Mecmu' resâilî'l-fikh*, (thk. Muhammed Üzeyir), Dârü Âlemi'l-Fevâid, t.y.y.y., I, 338.

9 Bkz. İbnü'l-Münzir, Ebübekir Muhammed b. İbrahim, *el-Avsât fi's-sünen ve'l-icma' ve'l-ihtilâf*, Ebû Hammâd Sağır, Dârü Taybe, Riyad 1985, II, 350.

10 Bkz. Nevevî, *Şerhu Sahihî Müslim*, VI, 148.

1. DELİL:

Buhârî ve Müslim'in Abdullah b. Muğaffel'den (r.a.) rivayet ettikleri “*Her iki ezan arasında bir namaz vardır*”¹¹ mealindeki hadis, bahse konu olan namazın sabit olduğuna delalet etmektedir. Şöyle ki; bu hadiste geçen iki ezandan maksat, Hz. Osman (r.a.) döneminden itibaren okuna gelen iki ezan değildir. Zira hadisin varid olduğu dönemde cuma namazı için iki değil bir ezan okunuyordu. Dolayısıyla bu hadiste zikredilen iki ezandan kasıt, biri ezan diğeri kamettir.¹² Nitekim tüm âlimler mezkûr hadisi bu anlama hamletmişlerdir.¹³ Binaenaleyh mezkûr hadis, okunan her ezan ile akabinde yapılan kamet arasında namaz kılmanın meşru olduğunu ifade etmektedir. Bu da tabii olarak cuma ezanı ile kameti arasında kılınan sünnetler için de delil teşkil etmektedir.¹⁴

Bu delile başvuranlar görüldüğü gibi, bunu, cuma ezanı ile kametine de uygulayarak burada söz konusu olan namazın, cumanın ilk sünnetleri olduğunu söylemektedirler. Ancak anılan hadise bakıldığında onunla yapılan bu istidlalin isabetli olmadığı görülür. Bu hususu şöyle gerekçelendirmemiz mümkündür: Siyer eserlerinde de görülebileceği üzere, nebevî dönemde insanlar cuma namazı için Mescid-i Nebevî'de toplanıyorlardı. Namaz vaktinin girmesiyle birlikte Hz. Peygamber (s.a.v) Mescid'e gelip doğrudan minbere çıkıyordu. Müezzin tarafından okunan ezanın bitiminde hutbe irad ediyor ve akabinde de cuma namazını kılıyordu.¹⁵ Binaenaleyh bu hadis, cumanın ilk sünnetleri olarak bilinen ve bu gün cuma ezanı ile kameti arasında kılınan namazın Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından kılındığına dair bir oluşturmamaktadır. Çünkü bu dönemde ezandan hemen sonra irad edilen hutbe esnasında tahiyetü'l-mescid dışında başka bir namaz kılınmadığı gibi,¹⁶ hutbe ile cuma namazı arasında da herhangi bir namaz kılınmıyordu.¹⁷ Nitekim Nübeşse el-Hüzelî'nin (r.a.) rivayet ettiği: “*Herhangi bir Müslüman, cuma günü gusledip camiye gider, kimseye eziyet vermeden (nafile) namaz kılar, imamın camiye geldiğini görünce de oturup sessizce hutbe dinlerse, bir sonraki cumaya kadarki tüm günahları bağışlanmış olur*”¹⁸ mealindeki hadis de bu hususu açıkça göstermektedir.

Bahsedilen iki ezandan, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde sabah namazı için okunan iki ezanın kast edilmesi halinde de bu hadis, cuma namazının ilk sünnetleri

11 Buhârî, “Ezân”, 16; Müslim, “Selâtü'l-müsâfirîn”, 304.

12 Askalânî bu kelimeyi tefsir ederken التمرين kelimesinde olduğu gibi burada da tağlib sanatına başvurulmuş demektir. Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, II, 107.

13 Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 9.

14 Bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 9; İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1985, II, 224

15 Bkz. İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-me'âd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994, I, 417; Burhanüddin, İbn Kayyimi'l-Cevziyye, *Tahkiku'l-kavl fi sünneti'l-cum'a*, (thk. Abdüllah el-Mudeyfir), Dârü'n-Nevâdir, Beyrut 2012, s. 59; Muallimî, *Mecmu' resâilil-fikh*, s.347, 351, 353.

16 Bkz. Mâverdi, *age.*, II, 429.

17 Bkz. Mâverdi, *age.*, II, 429; Ebû Şâme, *age.*, s. 301; Burhanüddin, *age.*, s. 59; Muallimî, *Mecmu' resâilil-fikh*, s. 347, 351.

18 İbn Teymiyye, Mecdüddin Ebu'l-Bekât, *el-Müntekâ min ahbâri'l-Mustafâ*, (thk. Muhammed Hamid el-Fakî), el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1932, II, 20.

için delil niteliğini kazanmamaktadır. Çünkü hiçbir İslâm âlimi sabah namazı için okunan iki ezan arasında namaz kılmanın sünnet olduğunu söylemediği gibi,¹⁹ sabah namazının sünnetleri de bu namazın iki ezanı arasında değil iki ezanıyla kameti arasında kılınmaktadır.

Günümüzde cuma namazı için okunan iki ezanın meşru olduğunu ve yukarıda zikredilen hadisin de mutlak ifadeler içerdiğini ileri sürerek, bu iki ezan arasında cuma öncesi sünnetlerin kılınabileceğini söylemek ise ne şer'î açıdan ne de dilsel bakımdan mümkündür. Zira bu husus, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini onun döneminde var olmayan bir anlama hamletmeyi gerektirmektedir ki bu da bizi, nassları yanlış yorumlamaya sevk ettiği gibi, kaçınılmaz olarak anakronizme de düşürmektedir

2. DELİL:

Ebü Davûd (ö. 275/889) ve İbn Hibbân (ö. 354/965) cuma öncesi sünnetlerin sabit olduğunu gösteren şu hadisi rivayet etmektedirler: “*Abdullah b. Ömer cuma namazından önce kıldığı namazı uzatıyordu. Cumadan sonra iki rekât namazı evinde kılıyordu ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de böyle davrandığını söylüyordu.*”²⁰ Bu hadisi delil kabul edenlere göre İbn Ömer'in (r.a.) cuma öncesi kıldığı namaz ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de kıldığı ifade edilen namaz cumanın ilk sünnetiyle son sünnetleridir.²¹

Cumanın ilk sünnetlerini ispat etme sadedinde başvuru olan bu rivayet incelendiğinde onun da bu namazı kanıtlayan bir delil olmaktan uzak olduğu görülecektir. Zira birçok âlimin de belirttiği gibi, hadiste yer alan *كان يفعل ذلك* “*Resûlullah (s.a.v.) da böyle davranıyordu*” cümlesinde yer alan işaret zamiri, “*Cuma namazından önce kıldığı namazı uzatıyordu*” şeklindeki cümleye değil “*Cumadan sonra iki rekât namazı evinde kılıyordu*” biçimindeki cümleye dönüktür.²² Diğer bir ifadeyle, hadiste zikredilen işaret zamiri burada bahsedilen son hükme yöneliktir. Nitekim Müslim tarafından rivayet edilen: “*Hz. Peygamber (s.a.v.) cuma namazını kıldıktan sonra evine dönüp orada iki rekât namaz kılıyordu ve O, bunu hep yapıyordu*”²³ anlamındaki hadis bu hususu ifade etmektedir. Bunu gösteren diğer bir husus da işaret zamirlerinin/zamirlerin -aksi bir delil söz konusu olmadıkça- yakın olana raci olmasıdır.²⁴

19 Muallimi, *Mecmu' resâilî'l-fikh*, s. 351.

20 Ebû Davûd, “Salât”, 1128; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, (thk. Şuayb el-Arnaut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, VI, 226.

21 Bkz. Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, (thk. Hüseyin İsmail), Müessesetü'r-Risâle, t.y., y.y., I, 544; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 95.

22 Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 95; Azimabâdi, Muhammed Eşref, *Avnu'l-Ma'bûd*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415, X, 10.

23 Müslim, “Cumâ”, 70.

24 Burhanüddîn, *age.*, s. 60. İşaret zamirlerinde asıl olanın yakın olana raci olması konusunda bkz. el-Esterâbâdi,

Hadiste yer alan “*Cuma namazından önce kıldığı namazı uzatıyordu*” cümlesine gelince bunun da iki şekilde anlaşılması mümkündür:

Birincisi şudur: Hadiste uzunca kılındığından bahsedilen namazdan, vaktin girmesinden sonra kılınan bir namaz kast ediliyorsa bu rivayetin merfu’ olarak kabul edilip Hz. Peygamber (s.a.v.) için söz konusu edilmesi mümkün değildir. Çünkü bu, cuma namazıyla ilgili bilinen nebevî davranışlarla örtüşmemektedir. Hatta çelişmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), biraz önce ifade edildiği üzere, cuma günlerinde vaktin girmesiyle birlikte Mescid-Nebevî’ye gelip hutbe irad ediyor ve hemen akabinde de cuma namazını kılıyordu.²⁵ Dolayısıyla Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu esnada sünnet namazını kıldığını söylememiz doğru değildir.

İkincisi de şöyledir: Hadiste zikredilen namazdan, vaktin girmesinden önce kılınan namaz irade ediliyorsa, bu namazın, cumanın ilk sünnetleri değil vakte bağlı olmayan nafil bir namaz olduğu açıktır. Çünkü vaktin girmesinden önce râtibe sünnetlerin kılınmadığı malumdur. Bu iki şıktan hangisi kast edilirse edilsin, burada delil olarak gösterilen rivayet, cumanın ilk sünnetleri için değil cuma vaktinden önce kılınan nafil bir namaz için delil olmaktadır. Birçok sahih hadisin cuma vaktinden önce nafil bir namaz kılmayı teşvik etmesi de bu hususu pekiştirmektedir.

Bu hadisten nafil bir namazın kast edildiğini gösteren delillerden biri de İbnü’l-Münzir (ö. 309/921) ile İbn Abdilber (ö. 463/1071) tarafından rivayet edilen “*İbn Ömer cumadan önce on iki rek’at namaz kılıyordu*”²⁶ mealindeki mevkûf rivayettir. Bu rivayet, delilde geçen ve İbn Ömer’in (r.a.) cuma öncesi kıldığı ifade edilen namazın râtibe sünnetler değil nafil bir namaz olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü hiçbir âlim cumanın ilk sünnetlerinin on iki rek’at olduğunu söylememektedir.²⁷ İbn Ömer’in (r.a.) on iki rek’at namaz kıldığını ifade eden bu rivayet, aynı zamanda istidlale konu edilen hadiste mücmel bırakılan namazın uzatılması hususuna da açıklık getirmektedir. Böylece sözü edilen namazın, vakte bağlı olmayan nafil bir namaz olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. İbn Ömer ve diğer sahabiler (r.anhum) tarafından cuma namazından önce kılındığı kaynaklarda yer alan namazın bir kısmının mutlak nafil diğer kısmının da cumanın ilk sünnetleri olabileceğini ileri sürmek ise ne yukarıda zikredilen ilk delil açısından ne de usulî bakımdan mümkün. Zira şer’î hükümlerin bu tür ihtimalî durumlarla sabit olması kabil değildir.²⁸

Burada şöyle bir itiraz aklı gelebilir: Hz. Peygamber (s.a.v.) cuma günü zeval vakti girdikten sonra hanesinde bu sünneti kılp Mescid’de geliyordu. Dolayısıyla

Radiyüddin, *Şerhu’l-Kâfiye*, Muessesetü’t-Tarihî’l-Arabî, Beyrut 2012, II, 382.

25 Bkz. İbn Hacer, *Fethü’l-Bâri*, III, 95; Muallimî, *Mecmu’ resâilî’l-fikh*, s. 355-356.

26 İbnü’l-Münzir, *age.*, IV, 97; İbn Abdilber, Ebû Amr, Yusuf, *el-İstizkâr*, (thk. Salim Muhammed-Muhammed Ali), Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2000, II, 399.

27 Burhanüddin, *age.*, s. 62.

28 Bkz. Burhanüddin, *age.*, s. 62.

bahse konu olan namaz Hz. Peygamber'in(s.a.v.) fiilî sünnetiyle sabit olmaktadır. Bu itiraza şöyle cevap verebiliriz: Resûlullah (s.a.v.) bu namazı evinde kılmış olsaydı Hanımları (r.anhunne), evinde yaptığı diğer hususları bize aktardıkları gibi, bu hususu da aktarırlardı. Onlar bize Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evinde bu namazı kıldığına ilişkin bir bilgi nakletmeyince ve bu namazın yokluğu varlığına nispetle asıl olunca, anılan namazın sünnet olmadığı anlaşılır.²⁹ Kaldı ki şer'î hükümler bu tür ihtimallerle de sabit olmamaktadır.

3. DELİL:

İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Hüreyre ve Câbir'den(r.anhuma) bahse konu namaza delalet eden şu hadisi aktarmaktadır: “*Resûlullah (s.a.v.) hutbe okurken Süleyk el-Ğatafâni çıkageldi. Resûlullah(s.a.v.) ona: Gelmeden önce namaz kıldın mı? diye sordu. Süleyk: Hayır. Kılmadım deyince Resûlullah(s.a.v.):İki rekât namaz kıl ve fazla da uzatma! buyurdu.*”³⁰

Bu rivayetle istidlal edenlere göre burada yer alan “gelmeden önce” ifadesi, hadisten kast edilen namazın tahiyetü'l-mescid değil cumanın ilk sünnetleri olduğunu göstermektedir.³¹ Çünkü camiye gelmeden önce tahiyetü'l-mescid namazının kılınmayacağı açıktır. Ancak Mecdüddin İbn Teymiyye (ö.652/1254) “*bu hadisin râvîleri skadır*”³² şeklindeki ifadesinden hareketle isnadının sahih olduğu kabul edilse bile, hadisin metni hata/tashîf içermektedir. Bu hususu şöyle temellendirmemiz mümkündür: Muhaddisler bu hadisi Cabir ve Ebû Hüreyre'den(r.anhuma) rivayet etmekle birlikte İbn Mâce rivayetinde zikredilen قبل أن تحيي (gelmeden önce) ifadesine yer vermemişlerdir. Diğer bir anlatımla, İbn Mâce tarafından aktarılan bu ifade, diğer hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Nitekim Buhâri ve Müslim gibi hadis otoriteleri bu rivayeti şöyle aktarmaktadırlar: “*Cuma günü Hz. Peygamber (s.a.v.) hutbe irad ettiği bir esnada adamın biri çıkageldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona: Namaz kıldın mı diye sordu. Adam: Hayır deyince Hz. Peygamber(s.a.v.): Öyleyse iki rekât namaz kıl dedi ve şöyle buyurdu: Biriniz cuma günü imamın hutbe okuduğu esnada (camiye) gelirse iki rekât namaz kılsın ve fazla da uzatmasın.*”³³ Bu hadisi İbn Mâce'nin naklettiği senedle nakleden Ebû Davûd'un (ö.275/889) bu ifadeye yer vermemiş olması da onun İbn Mâce'den veya hadisi kaydedenlerden kaynaklanan bir hata olduğunu göstermektedir.³⁴ İbn Kayyim (ö.751/1350) bu hususu destekleyen şu bilgiye yer vermektedir: “*Tehzîbu'l-Kemal*

29 Bkz. Ebû Şâme, *age.*, s. 290.

30 İbn Mâce, “İkâmetu's-Salât”, 1112.

31 Bkz. İbn Teymiyye, *el-Müntekâ*, II, 22; Hasen Sakkâf, *Resâilü's-Sakkâf*, Darü'l-İmami'r-Revvâs, Beyrut t.y., II, 658.

32 Bkz. İbn Teymiyye, *el-Müntekâ*, II, 22; Buna karşın birçok muhaddis bu rivayette yer alan Hafs b. Ğiyas hakkın-da olumsuz sözler söylemiş ve bu rivayetini kabul etmemiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (thk. Heyet), Müessesetü'r-Risâle,y.y., 1985,VIII, 25.

33 Buhâri, “Cumâ”,32,33; Müslim, “Cumâ”,54,59.

34 Ebû Davûd, “Salât”, 1116.

adlı eserin sahibi el-Mizzî'den (ö.742/1341) şu cümleyi dinledim: “*İbn Mâce'de zikredilen bu ifade ya ravîlerin bir tashifi veya onu yazıya geçirenlerin bir hatasıdır.*”³⁵ Bu ifadenin râvînin bir idrac tasarrufu olduğunu da söylememiz mümkündür. Nitekim râvî أصليت ifadesinden “buraya gelmeden önce namaz kıldın mı” anlamını çıkarınca bu anlamı gösteren قبل أن تحيى ifadesini bir tefsir olarak idrac etmiş olabilir.³⁶ Kaldı ki bu ifadeden ‘camiye gelmeden önce’ anlamının kast edilmesi şer’î açıdan da mümkün değildir. Çünkü cuma vaktinin girmesinden sonra camide olmayan biri için vacib olan şey, namaza gelmeye çalışmak ve başka bir şeyle meşgul olmamaktır.³⁷

Mezkûr ifadenin hata sonucu zikredildiğini gösteren diğer bir delil, hadisin diğer varyantlarında namaz kılma hükmünün, doğrudan camiye gelme fiiline/illetine bağlanmış olmasıdır. Başka bir deyişle, camiye gelen kişiye namazı kılıp kılmadığına dair nebevî bir istifhamın yer almamasıdır. Bu hususu Müslim’in Cabir’den (r.a.) rivayet ettiği: “*Biriniz cuma günü imamın hutbe okuduğu bir esnada (camiye) gelirse iki rekât namaz kılın ve fazla da uzatmasın*”³⁸ mealindeki hadiste görmemiz mümkündür. Bu da emredilen namazın tahiyetü’l-mescid olduğunu ortaya koymak için yeterli bir kanıt oluşturmaktadır. Çünkü camiye gelmek fiili, cuma öncesi sünnetlerin illeti değil tahiyetü’l-mescid namazını eda etmenin sebebidir.

Sözü edilen hatayı gösteren diğer bir delil de farzlardan önce ve/veya sonra kılınan râtibe sünnetlerin tespit edilmesiyle ilgilenen âlimlerin, mezkûr hadisi, cuma öncesi sünnetlerin ispatı sadedinde değil hutbe esnasında tahiyetü’l-mescid namazının kılınabileceğini gösteren deliller kapsamında zikretmiş olmalarıdır.³⁹ Nitekim mezkûr hadis cuma öncesi sünnetlerin bir delili olmuş olsaydı, bahsi geçen âlimler onu bu bağlamda zikrederlerdi.

Anılan hataya delalet eden başka delil ise söz konusu hadisin tüm varyantlarında Hz. Peygamber’in (s.a.v.), sadece hutbe esnasında camiye gelen kişiye namaz kılmayı emretmiş olmasıdır. Oysa emre konu olan namaz, iddia edildiği gibi, cumanın ilk sünnetleri olsaydı, bu emir, orada bulunanları da kapsayacak şekilde yapılmış olacaktı.⁴⁰ Çünkü râtibe sünnetler tahiyetü’l-mescid namazından daha faziletlidir. Tahiyetü’l-mescid namazının camiye girildiğinde kılınan tüm farz ve sünnetlerle de eda edilmiş olması⁴¹ bu hususu göstermektedir. Böylece mezkûr hadiste emredilen namazın tahiyetü’l-mescid sünnetleri olduğu ve Resûlullah’ın (s.a.v.) da Mescid-i Nebvî’ye giren Süleyk’in (r.a.) bu namazı kılmadığını görünce ona bunu kılmayı emrettiği anlaşılmış olmaktadır. Bütün bu hususları dikkate aldığımızda

35 İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, I, 420.

36 Muallimî, *Mecmu’ resâilî’l-fikh*, s. 364.

37 Bkz. Cuma 62, 12.

38 Müslim, “Cum’a”, 59.

39 Bkz. Buhârî, “Cum’a”, 931; Müslim, “Cum’a”, 54, 875; Ebû Davûd, “Salât”, 1115; Tirmizî, “Cum’a”, 510; İbnü’l-Münzir, *age.*, IV, 97; el-Makdisî, Abdülğani Abdülvâhid, *Umdetü’l-ahkâm*, (thk. Mahmed Arnavut), Dârü’s-Sakâfeti’l-Arabiyye, Dimaşk 1988, s. 102.

40 İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, I, 420.

41 Bkz. Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibin*, (thk. Nasruddin Tunisi), Şeriketü’l-Kudus, Kahire 2010, s.137.

İbn Mâce'nin rivayetinde zikredilen ve başka kaynaklarda yer almayan قبل أن تجيء ifadesinin râvî tashifi veya idracı ya da kâtip hatası olduğu kuvvet kazanmaktadır.

4. DELİL:

İbn Mâce, İbn Abbâs'tan (r.a.) cuma namazından önce kılınan bir namazın varlığını gösteren şu hadisi rivayet etmektedir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) Cuma namazından önce dört rekât namazı tek selamla kılıyordu.”⁴²

Cumanın ilk sünnetlerine delalet ettiği ileri sürülen bu rivayet tüm muhaddisler tarafından zayıf kabul edilmektedir. Nitekim bu rivayetin zayıf olduğunu şu iki husustan da anlamak mümkündür. Biri, mezkûr rivayetin sadece İbn Mâce tarafından rivayet edilmiş olmasıdır ki İbn Mâce'nin *Süneni*'nin birçok zayıf rivayeti içerdiği bilinmektedir. Bazı âlimlerin onu Kütüb-i Sitte kapsamında değerlendirmemesi de buradan ileri gelmektedir.⁴³ Diğeri de senedinde cerh edilmiş ravîlerin yer almasıdır. Zira bu rivayetin senedinde yer alan Bakıyye b. Velîd, Mübeşşir b. Âbîd, Haccâc b. Ertât ve 'Atiyye el-‘Ûfi adlı ravîler birçok muhaddis tarafından cerh edilmişlerdir.⁴⁴ Ebû Şâme (ö.665/1267) bu hususta şu bilgilere yer vermektedir: “Bu rivayette, ravîlerin zapt sorunundan kaynaklanan bir değişiklik söz konusudur. Çünkü buradaki قبل kelimesi بعد lafzı yerine konulmuştur. Müslim’de yer alan “Cuma namazını kılan biriniz ondan sonra dört rekât namaz kılsın”⁴⁵ mealindeki hadis bu hususu kanıtlamaktadır.”⁴⁶ Cuma namazının ilk sünnetlerini kabul eden Nevevî'nin (ö.676/1277) bu rivayeti zayıf görmesi de onun istidlale konu olmayacak kadar zayıf bir rivayet olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁷

5. DELİL:

İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve İbn Abbas (r.anhum) gibi sahâbilerin cuma öncesi sünnetleri kıldıklarını ifade eden bazı mevkûf rivayetler kaynaklarda yer almaktadır. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır: “İbn Mes'ûd cumadan önce dört rekât namaz kılıyordu”⁴⁸; “İbn Ömer cumadan önce on iki rekât kılıyordu”⁴⁹; “İbn Abbâs (Cumada önce) sekiz rekât namaz kılıyordu.”⁵⁰

42 İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 1129.

43 Bkz. İbn Hacer, *en-Nüketü alâ İbni's-Salâh*, (thk. Rebî b. Hâdî), İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, Medine 1984, I, 486; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, *Tedribu'r-râvî*, (thk. Ebû Kuteybe Nazar), Dârü Taybe Riyad t.y., I, 108.

44 Bkz. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Dârü İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1952, II, 435; III, 155; VI, 383; VIII, 343; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu Dâireti'l-Maârif, Hint 1326, I, 476; X, 33; II, 197-198; VII, 225.

45 Müslim, “Cum'a”, 67.

46 Ebû Şâme, *age.*, s. 303. Bu husus zayıf râvîlere özgü de değildir. Bilakis bazen güvenilir ravîler bazı hadislerde birtakım değişikliklere neden olabilmektedirler.

47 Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 10.

48 Tirmizî, “Cum'a”, 523.

49 İbnü'l-Münzir, *age.*, IV, 97.

50 İbnü'l-Münzir, *age.*, IV, 97.

Bu rivayetlerin cumanın ilk sünnetlerine delalet ettiğini söyleyenler şöyle bir çıkarsamada bulunmaktadırlar: Sahâbîlerin bu namazı kılmaları onun sünnet olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü sahâbîlerin, Şâri' tarafından teşri kılınabilen tevkîfî bir hususu meşru kılma yetkileri bulunmamaktadır. Binaenaleyh onların bu namazı kılmaları Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onu kılması hükmündedir ki hadis terminolojisinde buna *hükmi merfû* adı verilmektedir.⁵¹ Bu istidlale bakıldığında onun yerinde bir istidlal olmadığı görülecektir. Çünkü mezkûr sahâbîler tarafından kılındığı ifade edilen namaz, iddia edildiği gibi, cuma namazının ilk sünnetleri değil vakte bağlı olmayan nafil namazdır.⁵² Bunun en büyük göstergesi de Hz. Peygamber (r.a.) döneminde cuma vaktinin girmesinden sonra sünnet namazının kılınmamasıdır. Bu husus yukarıda beyan edildiği gibi, Ebû Şâme ve Gazzâlî'nin (ö.505/1111) ifadelerinde de açıkça yer almaktadır.⁵³ Taberânî (ö.360/971), Abdurrezzâk (ö.211/826) ve Zeylaîde (ö. 762/1360) yer alan ve İbn Mes'ûd'un, Cumanın ilk sünnetlerini kıldığına delalet eden rivayetler de⁵⁴ zayıf olup bu namazın ispatı için yeterli gelmemektedir. Çünkü Taberânî ve Zeylaîde zikredilen rivayetin senedinde inkıtâ' söz konusudur. Abdurrezzâk'ta yer alan rivayet mevkuftur.⁵⁵ Bu rivayet sahih kabul edilse bile, yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, bu namazın varlığı için delil teşkil etmemektedir. İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Tabakât*'ında yer alan ve Safiyye validemizin(r.a.) bu sünneti kıldığını ifade eden rivayet ise⁵⁶ bu namazın sübutunu kanıtlayacak bir konumda değildir. Zira bu rivayet de *el-Musannef*'te zikredilen rivayet gibi mevkuftur. Binaenaleyh delilde yer verilen mevkûf rivayetlerde kılındığı ifade edilen namaz, cuma vaktinden önce kılınan nafil namazdan başkası değildir. Nitekim cuma günlerinde ilk saatlerden itibaren nafil namaz kılmayı teşvik eden nebevî hadislerden hareket eden sahâbîler erkenden camiye gidip ibadetle meşgul oluyorlardı.⁵⁷ Herhangi bir sahâbî, tabii veya mezhep imamının cuma namazının ilk sünnetlerinden bahsettiğini gösteren bir ifadesinin sahih kaynaklarda yer almaması da bu hususa delalet etmektedir.⁵⁸

6. DELİL:

Beğavî (ö. 516/1122) İbn Ömer'den (r.a.) rivayet ettiği "*Hz. Peygamber (s.a.v.) Cumadan önce ve sonra ikişer rekât namaz kılıyordu*"⁵⁹ anlamındaki hadis sözü edilen namazın meşru olduğunu göstermektedir.

51 Bkz. İbn Hacer, *Nüzhētün-nazar*, (thk. Nureddin İttr), Matbaatu's-Sabah, Dımaşk 2000, s.107.

52 Bkz. Ebû Şâme, *age.*, s. 288-189; Burhanüddin, *age.*, s. 86; Muallimî, *Mecmu' resâilî'l-fikh*, s. 352-353.

53 Bkz. Ebû Şâme, *age.*, s.290; Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y., I, 184.

54 Bkz. Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-avsat*, (thk. Tarık b'Ivad-Abdülmühsin), Dâru'l-Haremeyn, Kahire t.y.,II, 172; Sarfânî, Abdurrezzâk b.Hemmâm, *el-Musannef*, (thk. Hebiburrahman Azemî), el-Meclisu'l-İlmî, Hind 1403, III, 246; Zeylaî, Cemalüddin Abdullah, *Nasbu'r-râye*, Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1997, II, 206.

55 Bkz. Muallimî, *Mecmu' resâilî'l-fikh*, s. 352.

56 Bkz. İbn Sa'd, Ebû Abdillâh, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, (thk. İhsan Abbas), Dâru Sâdir, Beyrut 1968,VIII, 491.

57 Ebû Şâme, *age.*, s. 300.

58 Karşıt bir değerlendirme için bkz. İbn Receb, *age.*, VIII, 333-335; Tehânevî, Zafer Ahmed, *İ'lâu's-sünen*, İdaretu'l-Kur'ân, Karaçi 1405,VII, 11-17

59 Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerhu's-sünne*, (thk. Muhammed Zühayr eş-Şâviş), el-Mektebü'l-İslamî, Beyrut 1983, III, 449.

Birçok hadis kaynağında da yer verilen bu rivayet, senedi zikredilmediği gibi, bilinen (ma'rûf) bir rivayet de değildir. Ebû Şâme bu rivayetin mahfuz olmadığını, burada yer alan قبل kelimesinin vehim yoluyla zikredildiğini, bu hadisin Buhâri ve Müslim'in İbn Ömer'den (r.a.) rivayet ettikleri “*Resûlullah (s.a.v.) cumadan sonra iki rekât namaz kılıyordu*”⁶⁰ mealindeki hadisle çeliştiğini zira cumadan önce kılındığı ifade edilen namazın bu sahih hadiste yer almadığını ifade etmektedir.⁶¹

7. DELİL:

Öğle namazının sünneti hakkında varid olan tüm rivayetler cuma namazının ilk sünneti hatta tüm sünnetleri için de geçerlidir.⁶² Kıyas delili diyebileceğimiz bu delili iki şekilde temellendirmemiz mümkündür. Biri, cuma namazının öğle namazının yerine kılınması/onun bedeli olmasıdır. Diğeri de cuma namazının öğle namazının kısaltılmış hali (الظهر المقصورة) olmasıdır.⁶³ Binaenaleyh öğle namazının sünnetleri için varid olan hadisler cuma namazı için de geçerlidir. Kâdî Zekeriyâ'nın (ö. 926/1520) “*Cuma namazı öğle namazı gibidir*”⁶⁴ anlamındaki ifadesiyle İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) “*Cumanın ilk sünnetleri öğlenin ilk sünnetleri gibidir*”,⁶⁵ “*Cumanın sünnetleri öğlenin sünnetleri gibidir*”⁶⁶ şeklindeki ifadeleri bu delilin dayandığı iki temellendirmeye de delalet edecek niteliktedir.

Cuma namazını öğle namazına kıyas edip öğle namazının sünnetleri hakkında varid olan rivayetleri cuma namazının sünnetleri için de delil kabul etmek zayıf bir istidlal biçimidir. Şöyle ki; fakihler cuma namazının müstakil bir namaz veya öğle namazının kısaltılmış hali olduğu konusunda ihtilaf etmiş olsalar da⁶⁷ çoğu, cumanın müstakil bir namaz olduğunu benimsemektedir.⁶⁸ Hatta cumanın ilk sünnetlerinin sabit olduğunu savunan Nevevî, “*Bu konudaki sahih görüşün cuma namazının asıl, öğle namazının onun bedeli olduğunu*”⁶⁹ söylemektedir. Nitekim cuma namazının müstakil bir namaz olduğunu, onun, öğle namazı niyetiyle veya iki rek'attan fazla kılınmasının caiz olmamasından da anlamamız mümkündür.⁷⁰

Cuma namazı öğle namazının bedeli veya kısaltılmış hali olarak kabul edilse bile, bu, cumanın öğle namazıyla aynı hükümlere sahip olmasını/ona tabi kılınmasını

60 Buhâri, “Cum'a”, 39; Müslim, “Cum'a”, 72.

61 Bkz. Ebû Şâme, *age.*, s. 299.

62 Bkz. Ensâri, Zekeriyâ b. Muhammed, *Fethu'l-Vahhâb bi şerhi Menhecî't-tullâb*, Dârü'l-Fikr, y.y., 1994, I, 66.

63 Her iki temellendirme hakkında daha geniş bilgi için Bkz. İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 417.

64 Ensâri, *age.*, I, 66.

65 İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim, *el-Bahru'r-râik*, Dârü'l-Kitabi'l-İslamî, y.y., t.y., I, 166.

66 İbn Nüceym, *age.*, II, 54.

67 Bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 531; İbn Mâze, Mahmud b. Ahmed el-Buhâri, *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-nu'mânî*, (thk. Abdülkerim Sâmî), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, II, 62-64.

68 Bkz. Buhûti, Mansûr b. Yunûs, *Keşşâfü'l-kınâ*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y., y.y., II, 21; Ebû Şâme, *age.*, s. 286; İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 298; Muallimî, *Mecmu' resâilil-fikh*, s. 350.

69 Bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 531. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. İbn Mâze, *age.*, II, 62-64.

70 Bkz. Buhûti, *age.*, II, 21.

gerektirmemektedir. Bu hususu birçok konuda da görmemiz mümkündür. Örneğin, mesh etmek ayakları yıkamanın, teyemmüm almak abdest almanın bedeli olmasına karşın aynı hükümleri paylaşmamaktadır. Bu delili şöyle de ifade edebiliriz: Cuma namazının öğle namazına kıyas edilmesi usulî açıdan sahih değildir. Zira bu iki namaz her ne kadar vakit noktasında birleşiyorlarsa da cuma namazı birçok noktada öğle namazından ayrılmaktadır. Bu ayrışma noktalarını şöyle sıralayabiliriz: Belli bir sayıya ulaşan cemaatin bulunması, namazdan önce iki hutbenin okunmuş olması, bir yerleşim merkezinde kılınmış olması, bazı müctehidlere göre devlet başkanının izninin bulunması vs.⁷¹ Bunca farklılıklarla birlikte cuma namazını öğle namazına kıyas edip her iki namazı aynı hükümlere tabi kılmak veya öğle namazının tüm sünnetlerini cuma namazı için var kabul etmek, usulî kıyas açısından doğru olmasa gerektir. Kaldı ki; bir şeyi galib/fazla olana hamletmek onu nadir/az olana hamletmekten daha önceliklidir.⁷² Bu delil kabul edilse bile, konumuz açısından fazla bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü kıyas delili, şer'î hükümlerin ispatı için yeterli bir delil kabul edilse de müstakil ibadetlerin ispatı için yeterli bir delil niteliğini taşımamaktadır.⁷³

Cuma namazının öğle namazından farklı olduğunu gösteren bir delil de Buhârî ve Müslim'in Abdullah b. Ömer'den (r.a.) aktardıkları şu rivayettir: “*Yolculukta Peygamber'e (s.a.v.) eşlik ettim. Onun yolculukta iki rekâttan fazla namaz kıldığını (tesbih) görmedim. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Sizin için Resûlullah'ta güzel örnek(ler) vardır. (Ahzâb 33/21)"*⁷⁴ Diğer bir rivayette de İbn Ömer(r.a.) söyle demektedir: “*Peygamber'e(s.a.v.) eşlik ettim. O, yolculukta iki rekâttan fazla namaz kılıyordu. Ebûbekir, Ömer ve Osman(r.anhum) da böyle davranıyorlardı.*⁷⁵

Bu rivayetlerin konumuza dair delil teşkil ettiğini şöyle ifade edebiliriz: Yolculukta kısaltılarak kılınan öğle namazının, tam olarak kılınan bu namazın bedeli olmasına karşın aslından farklılık arz etmektedir. Zira yolculukta kısaltılarak kılınan öğle namazının râtibe sünnetleri Hz. Peygamber(s.a.v.) ve üç büyük sahabî tarafından kılınmamaktadır. Öğle namazının kısaltılmış hali olduğu kesin olan bir namaz, aslından farklılık gösteriyorsa, bu namazın kısaltılmış hali olup olmadığı şüpheli olan cuma namazının tüm hükümlerde aslı gibi kabul edilmesi ne derece doğrudur?. Bütün bu delillerin yanı sıra, nasslara bakıldığında cuma namazının müstakil bir namaz olduğu açıkça görülecektir ki bu konuda dikkate alınması gereken en güçlü delilin de nasslar olması gerektiği bedihîdir.

71 Başka farklar için Bkz. İbn Teymiyye, *Sünnetü'l-cumâ*, (thk. Sa'd Mez'al, Dârü İbn Hazm, Beyrut 1994, s.15-17; Burhanüddîn, *age.*, s. 89.

72 İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 417.

73 Muallimî, *Mecmu' resâilü'l-fikh*, s. 350.

74 Buhârî, “Cumâ”,11.

75 Buhârî, “Cumâ”,11.

8. DELİL:

Cuma namazının ilk sünnetlerine ilişkin fiilî bir icmâ söz konusudur.⁷⁶ Bu delili şöyle de ifade edebiliriz: Nesilden nesle aktarılan fiilî durum bu sünnetlerin varlığını göstermektedir. Nitekim günümüzde de büyük bir insan kitlesi bu namazı kılmaktadır.

Bu delilde icmâ olarak ifade edilen durum, usul-i fıkhıta amelî, sükûtî ve ikrarî gibi isimlerle anılan ve bilginlerin ihtilafına konu olan icmâ değildir. Çünkü cumanın ilk sünnetlerine dair böyle bir icmâ kaynaklarda yer almamaktadır. Bilakis âlimler bu namazın sübutu hakkında ihtilaf etmişlerdir.⁷⁷ Dolayısıyla bu delilde bahsedilen fiilî icmâdan kasıt, birçok insanın bu namazı kılıyor olmasıdır. Bu ise Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) de belirttiği gibi⁷⁸ şer'î bir delil niteliğini taşımamaktadır. Kaldı ki burada sözü edilen namaz, Malikî ve Hanbelî fakihler nezdinde sabit olmadığından bu mezheplerle amel edilen birçok beldede kılınmamaktadır. Hatta Şâfiî fakih ve muhaddis Ebû Zür'a (ö.826/1423) Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlerin bu namazın sünnet olduğunu gösteren (açık) bir beyanlarına vakıf olmadığını söylemektedir.⁷⁹ Bilakis Malikî ve Hanbelî eserlerde, anılan namazın sünnet olmadığını gösteren ifadeler yer almaktadır.⁸⁰ Buna karşın bazı Hanefî fakihler, öğle namazında olduğu gibi, cuma namazının da ilk ve son sünnetlerine yer vermektedirler.⁸¹ Ancak bu namazın ispatı hakkında başvurdukları delillere bakıldığında, bunların çalışmamızda ele alınan ve sahih ve/veya sarîh olmadığı beyan edilen delillerden başkası olmadığı görülecektir.⁸² Şâfiî mezhebine bakıldığında da bu namazın tüm Şâfiî fakihler nezdinde sabit olmadığı görülür. Nitekim İmam Şâfiî'nin cumanın ilk sünnetlerine dair bir beyanı kendi eserlerinde yer almadığı gibi,⁸³ ilk Şâfiî fakihlerin de bu namazın varlığına delalet eden ifadeleri kendi eserlerinde zikredilmemektedir.⁸⁴ İmam Şâfiî ve ilk Şâfiî fakihlerin bu tutumundan, bahse konu namazın onların nezdinde sabit olmadığı hükmünü çıkarsamamız mümkündür. Çünkü onlar mezkûr namazın varlığını gösteren fiilî veya kavli bir sünnete vakıf olmuş olsalardı, kuşkusuz eserlerinde buna yer verirdiler. Ancak klasik ve son dönemlerde yaşayan Şâfiî fakihler bu namazın varlığından bahsetmektedirler ki bu hususu gösteren bazı ifadeleri yukarıda zikredilmektedir.

76 Burhanüddîn, *age.*, s. 43, 90.

77 Bkz. İbn Receb, *age.*, VIII, 333.

78 Bkz. Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Behâdir, *el-Bahrü'l-muhît*, (thk. Abdüsettar Ebû Ğudde), y.y., t.y., VI, 50.

79 Bkz. İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddîn, *Tarhu't-tesrib*, Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, Beyrut t.y., II, 41.

80 Bkz. Halil b. İshâk, *Muhtasarü Halil*, (thk. Ahmed Câd), Dâru'l-Hadis, Kahire 2005, s. 46; Buhûtî, *age.*, II, 41.

81 Bkz. Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-muhtâr*, Mektebetü'l-Halebî, Kahire 1937, I, 66; İbn Nüceym, *age.*, I, 166.

82 Bkz. Şeybânî, Muhammed b. Hasen, *el-Huce alâ ehli'l-Medine*, (thk. Mehdi Kâdirî), Âlemu'l- Kütüb, Beyrut 1403, I, 274-277; Mevsilî, *age.*, I, 66.

83 Bkz. Şâfiî, *el-Umm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990, I, 165; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 9.

84 Bkz. Muhamilî, Ahmed b. Muhammed, *el-Lubâb fi'l-fikhiş-Şâfiî*, (thk. Abdülkerim el-Ömerî), Dâru'l-Buhârî, Medine 1416, s. 93; Mâverdi, *age.*, II, 286; Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, (thk. Abdülazim ed-Dîb), Dâru'l-Minhâc, y.y., 2007, II, 349.

9. DELİL:

İmam Buhârî cuma öncesi sünnetlerin varlığını ima eden/gösteren “*Cuma Sonrası ve Öncesi Namaz*”⁸⁵ şeklindeki bir bab başlığına yer vermektedir.

Bu delile başvuranlara göre Buhârî'nin bu başlığa yer vermiş olması onun, cuma namazının ilk sünnetlerini kabul ettiği veya bu sünnetlerin varlığını ima ettiği anlamına gelmektedir.⁸⁶ Oysa bu istidlalin doğru olmadığı Buhârî'nin bu başlık altında zikrettiği: “*Resûlullah (s.a.v.) öğle namazından önce ve sonra ikişer rekât namaz kılardı. Akşamdan sonra iki rekât namaz evinde kılıyordu ve Yatsıdan sonra da iki rekât kılıyordu. Cuma namazından sonra evine döndüğünde iki rekât namaz kılıyordu*”⁸⁷ mealindeki hadisten anlaşılmaktadır. Çünkü burada yer verilen namazlara bakıldığında Buhârî'nin, öğle namazının ilk sünnetlerinden bahsettiği halde, cumanın ilk sünnetlerinden bahsetmediği görülecektir. Bu da mezkûr sünnetlerin sabit olmadığını açıkça göstermese de buna delalet etmektedir. Zira usulde yer aldığı üzere beyan makamında sükût etmek hasrı ifade etmektedir.⁸⁸ Bu başlık, bahse konu namazın sabit olmadığına delalet ettiği gibi, cuma namazının öğle namazından farklı olduğuna da işaret etmektedir. İmam Buhârî benzer bir tutumu bayram namazı hakkında da sergilemiş ve bu namaz için de “*Bayram Namazından önce ve sonra Namaz*”⁸⁹ şeklinde bir başlığa yer vermiştir. Başlık altında zikrettiği hadisler de bu namazdan önce ve sonra namaz kılmanın meşru olmadığını ifade etmektedir. Nitekim Buhârî bir konunun hükmünü beyan etmek istediğinde ona dair bir başlık koymakta ve burada konunun meşru olup olmadığını gösteren hadislere yer vermektedir. Buhârî'nin *Sahih*'ine bakıldığında onun bu yöneme çokça başvurduğu görülür.

10. DELİL:

İbn Hibbân cuma öncesi sünnetlerin meşru olduğunu gösteren “*Hiçbir farz namaz yoktur ki öncesinde iki rekât (nafîle namaz) olmasın*”⁹⁰ mealindeki bir hadis rivayet etmektedir.

Taberânî (ö.360/971) ve Dârekutnî (ö.385/995) gibi muhaddisler tarafından da rivayet edilen ve sahih olarak kabul edilen bu hadis,⁹¹ sözü edilen namazın sabit olduğunu kanıtlamamaktadır. Zira bu rivayet, yukarıda birinci delil olarak zikredilen rivayette olduğu gibi, cuma öncesi sünnetlerin varlığı için delil teşkil

85 Bkz. Buhârî, “Cumâ”, 39.

86 Bkz. Muallimî, *Mecmu' resâilî'l-fikh*, s. 350.

87 Buhârî, “Cumâ”, 39.

88 Bkz. Buhârî, Abdulaziz b. Amed, *Keşfu'l-esrâr*, Dâru'l-Kitabî'l-İslamî, y.y.,t.y., I, 20.

89 Bkz. Buhârî, “Küstîf”, 26.

90 İbn Hibbân, “Salât”, 2455.

91 Bkz. Taberânî, *el-Mucemu'l-kebir*, (thk. Hamdi Selefî), Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 1994, XIII, 126; Dârekutnî, *Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, Sünenü'd-Dârekutnî*, (thk. Şuayb Arnavut vd.), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004, I, 501.

etmemektedir. Çünkü her iki hadis de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiilî sünnetiyle tahsis edilmektedir.⁹² Nitekim Cuma vaktinin girmesiyle birlikte Hz. Peygamber (s.a.v) Mescid-i Nebevî'ye gelip doğrudan minbere çıkıyor, müezzin tarafından okunan ezanın bitiminde hutbe irad edip akabinde cuma namazını kılıyordu.⁹³

Cumanın ilk sünnetlerine delalet eden başka rivayetler de söz konusudur. İbn Hacer (ö.852/1449) bütün bu rivayetleri tek tek ele alıp değerlendirmekte ve tümünün zayıf olduğunu söylemektedir.⁹⁴

Cuma öncesi sünnetlerin sabit olduğunu söyleyenler yukarıda on iki madde halinde zikredilen bu delillere başvurmuşlardır. Aksini söyleyenler ise bütün bu delillerin, söz konusu sünnetlerin sübutu için yeterli olmadığını savunmuşlardır. Nitekim istidlale konu edilen her bir delil, yukarıdaki değerlendirmelerde de görülebileceği gibi, mezkûr namazı ispat etmekten uzak bulunmaktadır. Bu namazın varlığını kabul edenler bunu delillerle ispat etmek durumundadırlar. Buna karşın mezkûr namazın sabit olmadığını söyleyenler, bunu kanıtlamakla değil aksini savunanlarca ileri sürülen delilleri iptal etmekle yükümlüdürler. Zira bir namazın sünnet/meşru olduğunu kabul etmek, onun kavli, fiilî veya takrirî bir sünnetle sabit olduğunu söylemek anlamına gelirken sünnet olmadığını söylemek böyle bir anlamı ifade etmemektedir. Bu nedenle cuma öncesi sünnetlerin sabit olmadığını söyleyenler, bunun aksini iddia edenler tarafından başvuru delillerin sabit veya yeterli gelmediğini ispatlamakla iktifa edebilirler. Nitekim bir namazın varlığına delalet eden her üç sünnet delilinin sabit olmayışı, bu namazın sabit olmadığını zorunlu olarak beraberinde getirmektedir. Daha genel bir ifadeyle söylemek gerekirse, bir şeyin varlığını iddia edenler, onun varlığını kanıtlayan delilleri ortaya koymakla yükümlüdürler. Bu husus, Münazara ilminde yer alan "Hüküm içeren bir söz söylediğinde, bunu başkasından aktarıyorsan kaynağını göster; bir iddia olarak sunuyorsan delilini getir"⁹⁵ anlamındaki temel önermeden de anlaşılmaktadır. Buna karşın bir şeyin yokluğunu iddia edenler için onu gösteren kanıtların var olmadığını ispat etmek/ortaya koymak kâfi gelmektedir. Çünkü bir şeyin var olduğunu söylemek, asıl olmayan/sonradan meydana gelen bir hususu iddia etmek anlamına gelirken bir şeyin var olmadığını dile getirmek, asıl/tabii olanı aktarmak manasına gelmektedir ki bunlardan delile ihtiyaç duyan da birinci husustur.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Yukarıda zikredilen delillerin bir kısmı sahih diğer kısmı da sarih olmasa da bütün bu delillerin mecmuu, ilgili namazın sabit

92 İbrahim b. Ali, *el-Ahâdis ve'l-âsâr el-vâride fi sünneti'l-cumâti'l-kabliye*, http://www.alhanabila.com, vb, showthread.php?t=1396. (Erişim: 28.10.2015 saat:11:15),

93 Bkz. İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 417; Muallimî, *Mecmu' resâilî'l-fikh*, s. 347, 351, 353.

94 Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 95-96. Bu rivayetlerin daha geniş bir değerlendirmesi için bkz. Muallimî, *Mecmu' resâilî'l-fikh*, s. 351-367; İbrahim b. Ali, *el-Ahâdis ve'l-âsâr el-vâride fi sünneti'l-cumâti'l-kabliye*, http://www.alhanabila.com ,vb ,showthread.php?t=1396=. (Erişim: 02.11.2015 saat: 15.30),

95 el-İci, Adüddîn, Abdürrahman b. Ahmed, *Metnü âdâbi'l-bahs* (Mecmû'u'l-mutûn içinde), Matbaatu'l-istikâme, Kahire 1958, s. 543.

olması için yeterli gelmez mi? Nitekim âlimler değişik varyantlarla aktarılan zayıf bir hadisin kuvvet kesp edip hasen hadis konumuna yükselebileceğini ve böylece delil olma niteliğini kazanacağını söylemektedirler.⁹⁶ Delil olarak gösterilen bu hadislerin bütünü, onları zayıf olmaktan çıkaracak bir konumda kabul edilmemesi durumunda bile faziletli ameller konusunda zayıf hadislerle amel etmek caiz değil midir?

İki şıktan oluşan bu soruyu şöyle cevaplamamız mümkündür: Zayıf bir hadisin hasen konumuna yükselebilmesi bazı şartlara bağlı olduğu gibi, zayıf hadislerle amel edilmesinin caiz olması da birtakım şartlara bağlıdır.⁹⁷ Burada delil olarak ileri sürülen rivayetlere bakıldığında ise sözü edilen her iki şart türünün de bu rivayetlerde mevcut olmadığı görülür.⁹⁸ Bunun yanı sıra, burada kanıt olarak gösterilen tüm rivayetler cuma öncesi kılındığı ifade edilen namazın, cuma namazının ilk sünnetleri niyetiyle kılındığını ifade etme hususunda sarih değildir.⁹⁹ Bu rivayetlerden sahih olanlara gelince bunların da yukarıda beyan edildiği üzere, vakte bağlı olmayan nafil namaza hamledilmeleri gerekir.¹⁰⁰ Başka bir anlatımla, yukarıda zikredilen tüm rivayetler cumanın ilk sünnetlerini ispat etme konusunda yeterli delil oluşturmazken bunlardan sahih olanları cumanın ilk sünnetleri için değil vakte bağlı olmayan nafil namaz için delil teşkil etmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde cuma ezanı ile namazı arasında bu günkü gibi cumanın ilk sünnetleri niyetiyle kılınan bir namaz söz konusu değildir. İbn Hibbân tarafından rivayet edilen “Hiçbir farz namaz yoktur ki öncesinde iki rekât (namaz) olmasın”¹⁰¹mealindeki hadisin cuma namazıyla tahsis edilmiş (عام مخصوص) olması da buradan anlaşılmaktadır. Bu hadis cuma namazıyla tahsis edildiği gibi, “Her iki ezan arasında bir namaz vardır”¹⁰² hadisiyle de takyit edilmektedir.

SONUÇ

Çalışmamızda elde edilen sonuçları şöyle ifade edebiliriz:

Fakihlerin cuma öncesi kılınan sünnetler hakkındaki ihtilafı, bu namaza dair olduğu kabul edilen rivayetlerin sübut ve/veya delaletinden kaynaklanmaktadır. Cuma öncesi sünnetlerin sübutu için başvuru deliller bu namazın ispatı için

96 Bkz. Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, (thk. Muhammed Osman), Dârü'l-Kitâbil'l-Arabî, Beyrut 1985, s. 31.

97 Bkz. Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, s. 31; İbn Hacer, *Tebyînu'l-'aceb bimâ verede fi şehri Receb*, (thk. Tarık b. İvâd), Müessesetu Kurtuba, Medinetü'l-Endülüs t.y., s. 23; Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed, *el-Kavlü'l-bedî'*, (thk. Muhammed Avvâme), Müessesetu'r-Reyyân, y.y., 2002, s. 472-473; Suyûtî, *age.*, I, 195; Muallimî, *Tahkîku'l-kelâm fi'l-mesâilî's-selâs*, (thk. Ali Muhammed-Muhammed Uzeyir), Dârü Âlemi'l-evâid, t.y., y.y., s. 291-293.

98 Bkz. Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, s. 31; Suyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, 195; Muallimî, *Tahkîku'l-kelâm fi'l-mesâilî's-selâs*, s. 291-293.

99 Muallimî, *Mecmu' resâilî'l-fikh*, s. 367.

100 Bkz. Muallimî, *Mecmu' resâilî'l-fikh*, s. 367.

101 İbn Hibbân, “Salât”, 2455.

102 Buhârî, “Ezân”, 16; Müslim, “Selâtü'l-müsâfirin”, 304.

yeterli değildir. Cuma namazının öğle namazına kıyas edilip öğle namazının tüm sünnetlerinin cuma namazı için de sabit olduğuna hükmedilmesi, naslar açısından doğru olmadığı gibi, usul açısından da mümkün değildir. Cuma namazı öğle namazının yerine kılınmadığı (bedel) gibi, onun kısaltılmış hali de değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Cuma farzından evvel sünnetleri kıldığını ifade eden sahih ve sarih bir rivayet kaynaklarda yer almadığı gibi, bu namazı evinde kıldığını gösteren sahih bir rivayet bize sahih bir isnadla nakledilmemiştir. Buhârî'nin "Cuma Sonrası ve Öncesi Namaz" şeklindeki bir başlığa yer vermiş olması onun, cuma namazının ilk sünnetlerini kabul ettiği anlamına gelmemektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde cuma namazıyla cuma hutbesi arasında herhangi bir namaz kılınmadığı gibi, cuma hutbesi esnasında tahiyetü'l-mescid namazı dışında başka bir namaz da kılınmıyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), cuma hutbesi esnasında camiye gelen kişiye kılmasını emrettiği namaz, zannedildiği gibi, cumanın ilk sünnetleri değil tahiyetü'l-mescid namazıdır. Bazı kaynaklarda İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve İbn Abbâs (r.anhum) gibi sahâbilerin cuma öncesinde kıldıkları ifade edilen namaz, iddia edildiği gibi, cumanın ilk sünnetleri değil zeval vaktinden önce kılınan ve belli bir rek'at sayısı ile kayıtlı olmayan nafil namazdır. Cuma öncesi sünnetlerin meşru olduğuna ilişkin fiilî bir icmâ söz konusu değildir. Günümüzde cuma namazı için okunan iki ezanın meşru olduğu ileri sürülerek sözü edilen sünnetlerin bu iki ezan arasında kılınabileceğini söylemek ne şer'i açıdan ne de dilsel bakımdan mümkündür.

Cuma öncesi sünnetlerin sabit olmadığını gösteren delilleri bilip kabul edenlerin bu namazı kılmaları caiz değildir. Bu sünnetlerin varlığını kabul eden müctehidlerin bu namazı kılmaları caiz olduğu gibi, bu müctehidleri taklit edenlerin de bu sünnetleri kılmalarında herhangi bir beis yoktur. Bu namazı kılıp sevap kazanmak isteyenlerin cuma günleri erkenden camiye gidip nafil namaz kılmakla da aynı sevabı, belki daha fazlasını kazanmaları mümkündür.